

# МОВОЗНАВСТВО

---

УДК 811.111'42:811.512

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-8332.2024.1\(29\).318666](https://doi.org/10.18524/2307-8332.2024.1(29).318666)

## Наталія КОНДРАТЕНКО

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова  
доктор філологічних наук, професор,  
професор кафедри прикладної лінгвістики  
м. Одеса  
kondr\_nat@ukr.net  
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9589-7716>

## Майя СЛОБОДЕНЮК

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова  
магістрантка кафедри прикладної лінгвістики  
м. Одеса  
m.slob.06@gmail.com

## КРИМСЬКОТАТАРСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК ІДІОМ: ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

*Анотація.* Дослідження представляє результати роботи над створенням електронного двомовного кримськотатарсько-українського словника ідіом, підготовленого в межах лекційного і практичного курсів школи цифрової лінгвістики Єнського університету (Німеччина). Вихідною мовою у словнику обрано кримськотатарську, що належить до мов національних меншин в Україні, які потребують підтримки і захисту. Мовою перекладу ідіом є українська, тому створений словник прислужиться під час перекладацької роботи. Відбір ідіом здійснювався в межах відкритих джерел, основну увагу було приділено лексикографічним працям, присвяченим кримськотатарській мові. Проведено аналіз зазначених джерел, у результаті якого виокремлено 100 ідіом для подальшого опрацювання. Остаточний вибір висловів базувався на їхньому культурному значенні, зокрема, перевага надавалася ідіомам, які відображають традиції кримськотатарського народу. Об'єктом дослідження слугували фразеологічна система кримськотатарської та української мов в аспекті їхнього цифрового опрацювання, а предметом – ідіоми в кримськотатарській та українській мовах і принципи створення двомовного електронного словнику ідіом. У статті розкрито теоретичну проблему ідіом як одного з різновидів фразеосистеми української та кримськотатарської мов, а також зосереджено увагу на особливостях перекладу ідіом та перекладацьких стратегіях. Створений словник сприятиме фіксації фразеологічних одиниць кримськотатарської мови, які можуть бути втрачені через мовну асиміляцію або зникнення окремих культурних традицій. Словник сприятиме розумінню кримськота-

*тарської культури україномовною аудиторією, зміцнюючи зв'язки між двома спільнотами. Застосування платформи Lexopodu дозволяє легко оновлювати та розширювати словник, інтегруючи його з іншими цифровими мовними проєктами. Також словник відкриває нові перспективи для вивчення фразеології, когнітивної лінгвістики та перекладознавства і може стати базою для порівняльних досліджень міжкультурних фразеологічних систем.*

**Ключові слова:** українська мова, кримськотатарська мова, електронний словник, фразеологічна одиниця, фразеографія, фразеосистема, ідіома.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Комп'ютерна лексикографія з початку XXI століття стає однією з пріоритетних галузей прикладної лінгвістики, оскільки новітні технології забезпечують новаторські підходи до створення й функціонування словників. В українському мовознавстві комп'ютерна лексикографія отримала потужний розвиток завдяки передусім діяльності Мовно-інформаційного фонду на чолі з академіком Володимиром Широковим, з ініціативи якого було розроблено, створено та оприлюднено низку лексикографічних праць, як-от: «Словники України online», Тлумачний словник української мови у 20 томах, Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності, Словник української мови за редакцією Б. Д. Грінченка, Український біографічний архів, Українсько-російсько-англійський словник зі зварювання тощо. Усі вони наявні у відкритому доступі на платформі (<https://www.ulif.org.ua/slovniki-ukrayini>) та активно використовуються охочими. Другою передумовою розвитку українською комп'ютерної лексикографії є створення національних корпусів української мови. Серед яких найбільше відомі розроблений фахівцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка (<https://www.mova.info/>) та створений Марією Шведовою Генеральний регіонально-анотований корпус української мови (ГРАК). Саме на підставі ГРАКу, що має зручний функціонал, постійне оновлення та «прив'язку» до ВЕСУМу (Великого електронного словника української мови) започатковано роботу зі створення різномасштабних лексикографічних ресурсів. Активне залучення до цієї роботи студентів українських ЗВО стало можливим завдяки грантовому проєкту Єнського університету (Німеччина) «Шість курсів з цифрової української філології», до якого долучилися і студенти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Саме в межах цього курсу було запропоновано розроблення кримськотатарсько-українського електронного словника ідіом.

Актуальність дослідження зумовлена потребою зіставного вивчення кримськотатарської мови як однієї з мов національних спільнот України, зокрема в умовах російської окупації Криму – історично визначеної території проживання кримських татар в Україні. Попри тривалу спільну історію наших народів, вивчення кримськотатарської мови в Україні має поодинокий характер (наприклад, в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка). Утім, наша увага до кримськотатарської мови і саме її ідіоматичного різноманіття зумовлена

прагненням підтримати кримських татар в їхній боротьбі з агресором і простежити семантичні паралелі між українською і кримськотатарською мовами.

**Мета** роботи – схарактеризувати систему ідіом кримськотатарської мови в зіставленні з українською та описати створений кримськотатарсько-український електронний словник ідіом. Мета передбачала виконання таких **завдань**: схарактеризувати поняття ідіоми як одиниці лексичних систем української та кримськотатарської мов; виявити особливості комп'ютерної лексикографії як галузі прикладної лінгвістики та окреслити її специфіку в українському мовознавстві; створити електронний кримськотатарсько-український словник ідіом та розмістити його у вільному доступі для ознайомлення і роботи.

**Об'єктом** дослідження слугували фразеологічна система кримськотатарської та української мов в аспекті їхнього цифрового опрацювання, а **предметом** – ідіоми в кримськотатарській та українській мовах і принципи створення двомовного електронного словнику ідіом.

**Джерельна база** охоплює фразеологічні словники української і кримськотатарської мов, наукові статті та підручники з фразеології. Опрацьовано і введено до словника 100 реєстрових одиниць (ідіом кримськотатарської й української мов).

Ідея створення електронного словника виникла після участі Майї Слободенюк у «Таборі Свободи» від Кримськотатарського ресурсного центру у 2023 році. Навчання у «Таборі свободи» відбувалося за програмою, яка передбачала лекції щодо корінних народів України, деокупації Криму, а також військовополонених в умовах агресії росії.

**Ступінь дослідження проблеми у мовознавстві.** Вивчення ідіом, або фразеологізмів, привертає увагу лінгвістів, культурологів та філологів. Серед відомих дослідників ідіом можна назвати У. Вайнрайха, який уналежнює ідіому до фразеологічних одиниць, проте не вважає ці поняття тотожними. Однією з ключових характеристик ідіом, на думку вченого, є їхня потенційна двозначність у контексті співвідношення з буквральними аналогами [13, с. 25]. Відтак, з ідіоматичної сфери виключаються такі одиниці, як «spick and span», «kith and kin», «by and large» тощо. Причиною цього є їхня унікальна нерегулярність (*ill-formedness*), яка унеможливує протиставлення подібних виразів вільним словосполученням, що фактично усуває властиву ідіомам потенційну двозначність. Зважаючи на це, ідіома є фразеологічною одиницею, що містить щонайменше два полісемічні компоненти, між якими можливий вибір взаємозалежних контекстуальних значень, що забезпечує відтворення їхньої внутрішньої форми. Крім того, У. Вайнрах чітко розрізняє два поняття – стійкість і ідіоматичність, підкреслюючи, що стійкість як окрема характеристика не може вважатися визначальною рисою ідіоми [13, с. 68–71]. У зв'язку з цим він виключає фразеологічні сполучення (*collocations*) з категорії ідіом, стверджуючи, що вони не мають нічого спільного з ідіомами, а є лише стійкими та загальновідомими мовними одиницями. О. Мосейчук й І. Усова наголошують: «Структурний погляд на ідіоматичність, зумовлений панівною в середині ХХ ст. структурною парадигмою, підкреслює, що певний

ступінь ідіоматичності мають інші одиниці, однак не завжди достатній, щоб увійти до розряду ідіом. Проте це, на перший погляд, суперечливе твердження дає можливість подолати традиційний бар'єр надслівності, який, швидше за все, є властивим фразеологізму як структурі, ніж ідіомі як явищу, що має більш складну природу і базується не лише на структурних засадах» [8, с. 78].

А. Маккай визначає ідіоми на основі таких критеріїв: надслівність – ідіома функціонує як цілісна семантична одиниця, значення якої не можна отримати шляхом простого складання значень її компонентів; незалежність значення від компонентів – у складі ідіоми її елементи втрачають свої первинні, буквальні значення, створюючи нове смислове утворення; потенційна багатозначність – полісемія складових ідіоми обумовлює ймовірність її неправильного розуміння, що є характерною ознакою таких одиниць; закріплення у мовній практиці – процес конвенціоналізації сприяє трансформації вільних словосполучень у стійкі ідіоми, які набувають узуального характеру [11, с. 122]. Однією з ключових особливостей ідіом є переносний характер їхнього значення, який може охоплювати як усе вираження, так і окремі його компоненти. Такий переносний характер є градуальним явищем, як і ступінь лексичної інваріантності ідіом. Зазначається, що ідіоматичність, що визначається як неможливість або складність виведення значення ідіоми зі значень її складників, властива не лише ідіомам, але й іншим мовним одиницям.

У більшості досліджень науковців, які вивчають ідіоми, критерію надслівності надається пріоритетне значення. Проте класифікації часто включають ціліснооформлені одиниці, що свідчить про більшу схожість між ціліснооформленими та нарізнооформленими ідіомами з функціонально-семантичного погляду, ніж про відмінності між ними на формально-структурному рівні. З огляду на це ідіома – це фразеологічна одиниця, яка має фіксовану структуру та ідіоматичне значення, тобто її значення не є сукупністю значень окремих слів.

**Викладення основного дослідження.** Кримськотатарська мова (*qırımtatar tili* або *qırım tili*) – це мова кримськотатарського народу, корінного населення Кримського півострова. Вона належить до тюркської мовної сім'ї і є однією з трьох офіційних мов Автономної Республіки Крим (разом з українською та російською). Мова має багату історію, яка відображає вплив різних культур, зокрема тюркських, арабських, перських, грецьких і слов'янських. В українському мовознавстві представлена низка наукових праць, присвячених окремим аспектам кримськотатарської мови (див.: [3], [4], [7] тощо).

Кримськотатарська мова належить до кипчацької гілки тюркських мов. Вона поділяється на три основні діалекти, які мають історичне та географічне походження:

«1. *Діалект середньої смуги (orta yolaq*, також іноді гірський, татський) – найпоширеніший діалект, ним розмовляють ті, хто до депортації 1944 року мешкав у гірській та передгірній частині Криму. Є проміжним між двома іншими

та має як огузькі, так і кипчацькі риси. Саме на ньому базується літературна кримськотатарська мова.

2. *Південнобережний (yali boylu)*. Діалект колишніх мешканців південного узбережжя Крим, що належить до огузької підгрупи і є дуже близьким до турецької мови. Цей діалект містить велику кількість грецьких та італійських запозичень через те, що багато з кримських татар південного узбережжя є нащадками тюркізованих та ісламізованих греків і генуезців. Також через вплив османів в цьому регіоні.

3. *Степовий (çol)*, до депортації також казали “ногайський”, наразі це не коректне визначення, оскільки ногайці – це окремий народ, чия мова мала лише незначний і опосередкований вплив на етногенез і мову кримських татар). Діалект кримських татар-степовиків належить до кипчацько-половецької підгрупи тюркських мов. Найближчі до нього мови – карачаєво-балкарська, кумицька та ногайська» [2, с. 39].

Літературна кримськотатарська мова базується переважно на південному діалекті, який вважається найбільш збалансованим і зрозумілим для носіїв інших діалектів.

Абетка кримськотатарської мови пройшла різні етапи становлення і використання. Вона має цікаву історію, яка відображає культурні, релігійні та політичні впливи на кримськотатарський народ протягом століть. Після відновлення незалежності України в 1991 році кримськотатарський народ почав процес повернення до латинської абетки, щоб зблизити мову з іншими тюркськими мовами, зокрема турецькою. У 1997 році було затверджено нову версію латинської абетки для кримськотатарської мови, яка використовується у діаспорі та частково у Криму. Проте в умовах окупації Криму Росією (з 2014 року) кирилиця досі залишається офіційною, що створює перешкоди для реформи.

Кримськотатарська мова є «зникаючою» мовою, і її статус викликає серйозне занепокоєння серед мовознавців, громадських активістів та міжнародних організацій. Перед повномасштабним вторгненням РФ в Україну 24 лютого 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив розпорядження № 224-р «Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки» [9]. У 2023 році було створено Національний корпус кримськотатарської мови (НККМ).

Фразеологія кримськотатарської мови є невід’ємною частиною її культурного та мовного багатства, дослідження якого дозволяє глибше зрозуміти народну культуру та історичний досвід. Щодо походження, «найдавніші фразеологізми кримськотатарської мови, ймовірно, виникли ще до прийняття ісламу і тісно пов’язані з архаїчними віруваннями у надприродне» [6, с. 12]. Водночас усна народна творчість та мова різних соціальних верств є найбільш значущими джерелами збагачення кримськотатарської фразеології.

Дослідники-лінгвісти широко використовують електронні словники різних типів, включаючи глосарії, словники-перекладачі, а також вбудовані у програмне забезпечення для перевірки орфографії словникові модулі, інтегровані в освітне

або офісне програмне забезпечення. Український науковець В. Дубічинський визначає поняття «електронний словник» як компонент автоматизованої інтелектуальної системи, що містить зібрані та впорядковані найменування понять у відповідній галузі знань, з якими працює або на які спирається ця система [1, с. 547].

В. Чумак і Р. Тимошук наголошують, що польські лексикографи застосовують термін «електронний словник» до різних об'єктів, включаючи словникові модулі, окремі програмні додатки, системи словників, доступних онлайн, а також перекладні словники. Водночас, у теорії та практиці лексикографії цей термін найчастіше використовується саме для позначення перекладних словників, створених у формі окремих комп'ютерних засобів [10, с. 77]. У сучасній лексикографічній літературі термін «комп'ютерний словник» часто застосовується як синонім «електронного словника» [10, с. 76].

Для створення електронного двомовного словника ідіом ми обрали алфавітний принцип. Л. Корнієнко зазначає, що це принцип є домінантним у фразеографії: «За нашими спостереженнями, найпоширеніше використовується алфавітний принцип лексикографування фразеологічних одиниць, який є основним для всіх типів і видів фразеографічних праць. (...) Алфавітний принцип укладання реєстру найдавніший, використовується упорядниками лексичних і фразеологічних словників упродовж кількох століть. Основною вимогою до алфавітного принципу упорядкування реєстрових одиниць є подання реєстрового слова відповідно до літер української абетки» [5, с. 12]. Нашим завданням були створити словник з вихідною мовою – кримськотатарською, тому ми ґрунтувалися на кримськотатарській абетці. З урахуванням затвердженого в Україні латинського алфавіту реєстрові одиниці розташовані саме в такій послідовності, проте під час відбору матеріалу було визначено обидві графічні форми – кириличною та латинською абеткою (див. мал. 1).

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	Альшадъ белъа салмакъ	Aldışda beľa salmaq									
2	Аден салмакъ	Aden salmaq									
3	Адркънъ бибри къмакъ	Ađrqn bibri qmaq									
4	Алла беле	Alla bele									
5	Алла солтравен	Alla soltrevan									
6	Арданъ паън	Ardan pań									
7	Арданъ оманъ белмакъ	Ardan oman belmaq									
8	Ат аркъында дэпкъе	At arqynda dıqke									
9	Акъ ет	Aq eť									
10	Акъкъа травъ	Aqqa trav									
11	Акъкъа селъа тавуш	Aqqa selva tavuř									
12	Багънъ галмакъ	Bagń galmaq									
13	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
14	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
15	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
16	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
17	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
18	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
19	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
20	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
21	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
22	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
23	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
24	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
25	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
26	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
27	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
28	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
29	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
30	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
31	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
32	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
33	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
34	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
35	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
36	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
37	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
38	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
39	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
40	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
41	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
42	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
43	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
44	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
45	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
46	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
47	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
48	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
49	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									
50	Баба оманъ белмакъ	Baba oman belmaq									

Малюнок 1

Відбір ідіом відбувався у межах відкритих ресурсів (роботи А. Пацелі, О. Дворова, А. Джелілова, А. Куртсеїтова та ін). Ми зосередили увагу насамперед на лексикографічних працях дослідників кримськотатарської мови. Було здійснено аналіз вищезазначених джерел та виокремлено 100 ідіом для подальшої роботи. На остаточний вибір висловів вплинув прояв культурних особливостей, тобто перевага надавалася ідіомам, що відображаються традиції кримських татар, напр.: *Козюне илиשמек – Közüne ilişmek* – Зупинити погляд на когось / чомусь; *Козюне яхшы олып корюнемек – Közüne yahşı olup körünmek* – Заслужити чинсь довірю (досл. переклад: оку добре приглянутися); *Козюнен корьгенине инанмамакъ – Közünen körgenine inanmataq* – Не повірити власним очам. Для пошуку українського відповідника ми зверталися до словників і консультувалися з носіями кримськотатарської мови. В окремих випадках наводили не лише значення ідіоми, а й буквальный переклад українською мовою.

Платформою для створення електронного словника стало *Lexonomy*. Ця платформа була обрана, оскільки вона має переваги щодо користування. Доповнювати словник новими статтями можна вже після його публікації, а нові статті з'являтимуться автоматично. Словники, які нараховують 100 та більше статей, потрапляють у вільний доступ, тобто будь-який користувач платформи може їх переглядати. Саме ця умова стала підґрунтям для первинно відібраної кількості реєстрових одиниць – 100 ідіом. На жаль, *Lexonomy* ще не є автоматизованою платформою, тож словник було внесено в ручному режимі що збільшує ризики помилок / одруківок (<https://www.lexonomy.eu/#/26dvi3jh>).

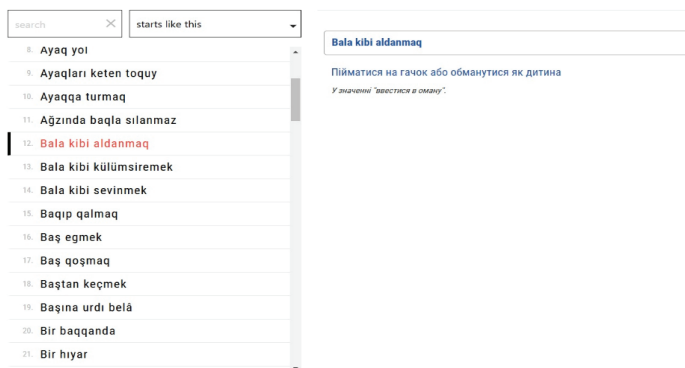
Кожна стаття електронного словника складається з наступних елементів:

1. Ідіома кримськотатарською мовою (латиниця) – автентичний вислів, напр.: *Qulaq asmataq*. У таблиці, що представляє зібраний матеріал кожна ідіома вказана не лише у варіанті латиницею, а й кирилицею, напр.: *Къазан асмакъ*.

2. Друга частина – ідіома українською мовою, що наближена за змістом до свого відповідника, або ж дослівний переклад українською мовою. Дослівний переклад виконувався у випадку відсутності сталих виразів українською, напр.: *At arqasında doğmaq* – На спині коня народити; *Qulaq asmataq* – Не вішати вуха.

3. Значення ідіоми, що не впливає із семантики лексичних компонентів, та короткий запис про контекст використання ідіоми та її смислові відтінки. *Qulaq asmataq* – у значенні «не реагувати на сказане» (див. мал. 2).

Електронна форма словника дає змогу легко переходити від однієї до іншої реєстрової одиниці та здійснювати пошук в лівій частині словника. Інтерфейс електронного словника передбачав пошукові колонку в лівій частині з переліком реєстрових слів, а також можливість введення пошукованого елемента у віконце в лівому верхньому куті. Права частина словника подає український еквівалент кримськотатарської ідіоми та її буквальный переклад у разі потреби. У тих випадках, коли можливо було дібрати український еквівалент-фразеологізм, ми використовували обидва способи, напр.: *Къышта тереклер чичек ачкъанда – Qişta terekler çiçek açqanda* – **Як рак на горі свисне** (досл. переклад: коли в зимку



Малюнок 2

дерева розцвітуть); *Чокъ туз-отмек ашамакъ – Çoq tuz-ötmek aşamaq – Пройти крізь огонь і воду* (досл. переклад: з'їсти разом солі й хліба); *Бир хыяр – Bir hiyar – Кільце від бублика* (у знач. зовсім нічого; досл. переклад: один огірок) Зважаючи на це, найбільшим викликом під час розробки словнику був пошук еквівалентів. Для розв'язання цієї проблеми було застосовано дві перекладацькі стратегії:

1. **Адаптивний переклад** – застосування українських ідіом/сталих виразів, напр.: *Алла биле – Alla bile – Бог його знає* (у знач. невідомо); *Алла косьтермесин – Alla köstermesin – Не дай Бог* (у знач. негативна характеристики чогось/когось); *Арслан пайы – Arslan payı – Лєвова пайка* (у знач. більша частина) (див. мал. 3).



Малюнок 3

Адаптивний переклад фразеологічних одиниць, зокрема ідіом, – це процес перекладу стійких мовних одиниць, які мають фразеологічне значення, з урахуванням особливостей мовної системи, культурного контексту та прагматичних цілей тексту. У цьому процесі основний акцент робиться на збереженні семантики та функцій оригінального фразеологізму, навіть якщо для цього потрібна модифікація його форми або заміна на іншу фразеологічну одиницю в мові перекладу. Адаптивний підхід застосовується у випадках, коли буквальный переклад фразеологізму призводить до втрати його значення, порушення стилістичної єдності або створення непорозуміння через культурні відмінності. Такий переклад може включати: фразеологічну еквівалентність, тобто використання схожого за



значенням і стилістикою фразеологізму в мові перекладу; модифікацію, тобто трансформацію структури оригінального фразеологізму зі збереженням його смислового ядра; описовий переклад, тобто пояснення значення фразеологізму, якщо еквівалента в мові перекладу не існує. Саме останній спосіб було використано в межах другої стратегії.

**2. Описовий переклад** – за відсутності українського аналогу застосовується переклад кожного окремого слова і формується дослівний вираз (див. мал. 4). У таких випадках було додано детальніше пояснення значення ідіом та культурний контекст, напр.: *Сагъыр мелек* – *Sağır melek* – *Людина, що погано чує* (досл. переклад: глухий ангел); *Саримсакъ кибі тирі* – *Sarımsaq kibi tiri* – *Здоровий як часник*.



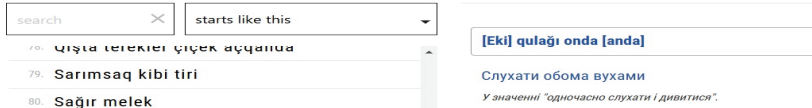
Малюнок 4

Описовий переклад – це перекладацька стратегія, яка використовується для передачі значення мовних одиниць, зокрема фразеологізмів, у випадках, коли в мові перекладу немає прямого еквівалента. У цьому підході перекладач не намагається зберегти точну мовну форму або структуру виразу, а замість цього розкриває його зміст за допомогою опису або пояснення. У цьому разі значення фразеологізму пояснюється звичайними словами або реченнями. Цей підхід застосовується за відсутності еквівалентів, зокрема якщо фразеологізм має унікальний характер, пов'язаний із культурою, традиціями або історичними контекстами мови-джерела, які незрозумілі аудиторії мови-цілі.

З огляду на те, що наш рівень володіння кримськотатарською мовою був недостатнім, для лексичних та граматичних характеристик ідіом було використано відповідні ресурси. Для граматичної перевірки ми спиралися на Національний корпус кримськотатарської мови, що має розвинений український інтерфейс (<https://ctcorpus.org/index.php/uk/>). Цей ресурс не дає можливості виокремити ідіоми, але допомагає в разі потреби граматичних ознак лексичних складників реєстрових одиниць. Крім того, ми послуговувалися електронним українсько-кримськотатарським словником (<https://archive.org/details/ukrainsko-krumskotatarskyi-slovnyk>). Цей словник побудовано за принципом української абетки, а кримськотатарські слова наведені латинкою.

Перевірку щодо правильності написання ідіом здійснила Пацеля Анастасія Ярославівна (колишня студентка Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка), за що ми їй висловлюємо величезну подяку. Такий комплексний підхід уможливив отримання об'єктивних лексикографічних тлумачень кожної ідіоми.

На разі словник в електронній формі містить лише реєстрове слово латиницею, його адаптивний переклад (в разі можливості) та буквальний переклад (див. мал. 5).



Малюнок 5

Перспективними планами є наведення ілюстративного матеріалу використання ідіом, зокрема з художньої літератури та засобів масової інформації. Також плануємо розширити кількість реєстрових одиниць ідіом, поданих до електронного словника.

Створення електронного словника ідіом кримськотатарської мови з перекладом українською є актуальним завданням, яке сприяє збереженню, вивченню та популяризації мовної і культурної спадщини кримських татар, а також забезпечує міжкультурний діалог. Такий словник заповнює важливу нішу в лексикографії, оскільки дозволяє фіксувати унікальні фразеологічні вирази, притаманні кримськотатарській мові, та адаптувати їх для україномовної аудиторії. Створений електронний ресурс стане корисним для викладачів, студентів, перекладачів і дослідників, зацікавлених у вивченні кримськотатарської мови, зокрема її фразеології. До того ж використання платформи *Lexonomy* забезпечує легке доповнення словника та його доступність для широкої аудиторії.

**Висновки і перспективи дослідження.** Фразеологія кримськотатарської мови є багатим і унікальним відображенням історії, культури, світогляду та побуту кримськотатарського народу. Створений словник сприятиме фіксації фразеологічних одиниць кримськотатарської мови, які можуть бути втрачені через мовну асиміляцію або зникнення окремих культурних традицій. Він може стати основою для ширшої лексикографічної роботи, включаючи укладання тематичних словників або антологій фразеологізмів. Електронний словник може використовуватися у школах, університетах та інших навчальних закладах, де вивчаються кримськотатарська та українська мови. Застосування платформи *Lexonomy* дозволяє легко оновлювати та розширювати словник, інтегруючи його з іншими цифровими мовними проектами. Цей досвід може бути використаний для створення подібних словників інших мов на території України, особливо мов меншин. Також словник відкриває нові перспективи для вивчення фразеології, когнітивної лінгвістики та перекладознавства і може стати базою для порівняльних досліджень міжкультурних фразеологічних систем.

## Література

1. Дубічинський, В. (2004). *Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології*. Харків.

2. Емірзаєва, А. (2016). Формування кримськотатарської мови та її місце в класифікації тюркських мов. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія філологія. Вип. 25. Т. 2. С. 38–40.
3. Емірзаєва, А. (2019). *Історія кримськотатарської мови*. Київ.
4. Емірова, А. (2013). *Основи кримськотатарської фразеології*. Сімферополь.
5. Корнієнко, Л. (2017). *Українська фразеологія другої половини ХХ – початку ХХІ століть: тлумачні та перекладні словники*: автореферат дис. канд. філол. наук. Київ.
6. Куртсеітов, А. (2006). *Лексико-семантичні особливості фразеологізмів у кримськотатарській мові*: автореферат дис. канд. філол. наук. Київ.
7. Куртсеітов, А. (2000). Структурний аналіз кримськотатарських фразеологізмів. *Филологические студии*. № 1. С. 15–17.
8. Мосейчук, О., Усова, І. (2019). Підходи до вивчення ідіоматики та фразеології. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Вип. 1 (41). С. 77–82.
9. Про схвалення Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України № 224-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text>
10. Чумак, В., Тимошук, Р. (2012). Інформаційні технології у польській лексикографії: сучасний стан та перспективи. *Мовознавство*. Вип. 3. С. 75–79.
11. Makkai, A. (1972). *Idiom Structure in English*. The Hague: Mouton.
12. Weinreich, U. (1969). *Problems in the Analysis of Idioms. The Substance and Structure of Language*. Berkeley, P. 23–81.

## References

1. Dubichynskiy, V. (2004). *Ukrainska leksykohrafiia: istoriia, suchasnist ta kompiuterni tekhnologii* [Ukrainian lexicography: history, modernity and computer technologies]. Kharkiv. [In Ukrainian].
2. Emirzamaeva, A. (2016). Formuvannia krymskotatarskoi movy ta yii mistse v klasyfikatsii tiurkskykh mov [Formation of the Crimean Tatar language and its place in the classification of Turkic languages]. *Visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii filolohiia. Vyp. 25. T. 2. S. 38–40. [In Ukrainian].
3. Emiramzaeva, A. (2019). *Istoriia krymskotatarskoi movy* [History of the Crimean Tatar language]. Kyiv. [In Ukrainian].
4. Emirova, A. (2013). *Osnovy krymskotatarskoi frazeolohii* [Fundamentals of Crimean Tatar phraseology.]. Simferopol. [In Ukrainian].
5. Korniienko, L. (2017). *Ukrainska frazeohrafiia druhoi polovyny KhKh – pochatku KhKhI stolit: tлумачni ta perekladni slovnyky*: avtoreferat dys. kand. filol. nauk. Kyiv [Ukrainian phraseology of the second half of the 20th – early 21st centuries: explanatory and translation dictionaries: abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences]. [In Ukrainian].
6. Kurtseitov, A. (2006). *Leksyko-semantychni osoblyvosti frazeolohizmiv u krymskotatarskii movi*: avtoreferat dys. kand. filol. nauk [Lexico-semantic features of phraseology in the Crimean Tatar language: abstract of the dissertation of the candidate of philological sciences]. Kyiv. [In Ukrainian].
7. Kurtseitov, A. (2000). Strukturnyi analiz krymskotatarskykh frazeolohizmiv [Structural analysis of Crimean Tatar phraseology]. *Fylohohycheskye studyi*. № 1. С. 15–17. [In Ukrainian].
8. Moseichuk, O., Usova, I. (2019). Pidkhody do vyvchennia idiomatyky ta frazeolohii [Approaches to the study of idioms and phraseology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Serii: Filolohiia. Vyp. 1 (41). S. 77–82. [In Ukrainian].
9. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku krymskotatarskoi movy na 2022–2032 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 224-r. [On the approval of the Strategy for the Development of the Crimean Tatar Language for 2022–2032: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/224-2022-%D1%80#Text> [In Ukrainian].
10. Chumak, V., Tymoshuk, R. (2012). Informatsiini tekhnologii u polskii leksykohrafi: suchasnyi stan ta perspektyvy [Information technologies in Polish lexicography: current state and prospects]. *Movoznavstvo*. Vyp. 3. S. 75–79.
11. Makkai, A. (1972). *Idiom Structure in English*. The Hague: Mouton.
12. Weinreich, U. (1969). *Problems in the Analysis of Idioms. The Substance and Structure of Language*. Berkeley, P. 23–81.

Nataliia KONDRATENKO  
Maiia SLOBODENIUK

## THE CRIMEAN TATAR-UKRAINIAN ELECTRONIC DICTIONARY OF IDIOMS: PRINCIPLES OF CREATION AND FUNCTIONING

**Abstract.** *The study presents the results of work on the creation of an electronic bilingual Crimean Tatar-Ukrainian idiom dictionary prepared within the framework of lecture and practical courses of the School of Digital Linguistics at the University of Jena (Germany). The source language of the dictionary is Crimean Tatar, which is one of the languages of national minorities in Ukraine that need support and protection. The language of translation of the idioms is Ukrainian, so the created dictionary will be useful in translation work. The selection of idioms was carried out within the framework of open sources, with the main attention paid to lexicographical works on the Crimean Tatar language. An analysis of these sources was carried out, which resulted in the selection of 100 idioms for further processing. The final choice of expressions was based on their cultural significance, in particular, preference was given to idioms that reflect the traditions of the Crimean Tatar people. The object of the study is the phraseological system of the Crimean Tatar and Ukrainian languages in terms of their digital processing, and the subject is idioms in the Crimean Tatar and Ukrainian languages and the principles of creating a bilingual electronic idiom dictionary. The article reveals the theoretical problem of idioms as one of the varieties of the phrase system of the Ukrainian and Crimean Tatar languages, and also focuses on the peculiarities of idiom translation and translation strategies. The created dictionary will help to record the phraseological units of the Crimean Tatar language, which may be lost due to linguistic assimilation or the disappearance of certain cultural traditions. The dictionary will facilitate the understanding of Crimean Tatar culture by the Ukrainian-speaking audience, strengthening ties between the two communities. The Lexonomy platform makes it easy to update and expand the dictionary by integrating it with other digital language projects. The dictionary also opens up new perspectives for the study of phraseology, cognitive linguistics, and translation studies and can serve as a basis for comparative studies of intercultural phraseological systems.*

**Keywords:** *Ukrainian language, Crimean Tatar language, electronic dictionary, phraseological unit, phraseography, phrase system, idiom.*